

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 17./2000.
ZAGREB, 2000.

Prilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 17./2000.
Str./Pages 1-142, Zagreb, 2000.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8. 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.,
13.-14./1996.-1997., 15.-16./1998.-1999.

Nakladnik/ Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Address of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee

Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra,
SK), Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation

Barbara SMITH-DEMO
Dunja GLOGOVIĆ

Prijevod na njemački/ German translation

Nikolina MATETIĆ PELIKAN

Prijevod s ukrajinskog/ Ukrainian translation

Đuro VIDMAROVIĆ

Lektura/ Language editor

Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Barbara SMITH-DEMO (engleski)

Dizajn/ Design

Roko BOLANČA

Korektura/ Proofreaders

Krešimir KVOČIĆ

Grafička priprema/ DTP

Studio "U", Zagreb

Računalni slog/ Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by

Tiskara PETRAVIĆ d.o.o., Vladimira Nazora 12, 10 434 Strmec

Naklada/ Circulation

600 primjeraka/ 600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

Izvorni znanstveni radovi

- 5 KORNELIJA MINICHREITER
Reljefni prikaz ženskog lika na posudama starčevačke kulture
- 17 REMZA KOŠČEVIĆ
Sitni koštani i brončani predmeti iz Siscije
- 25 ŽELJKO TOMIČIĆ
Istraživanje kronologije ranosrednjovjekovnog groblja u Mahovljanima kraj Banja Luke
- 67 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Slučajni nalaz ognjišta na lokalitetu Borovljani - Srednje brdo kraj Koprivnice i slični srednjovjekovni nalazi evidentirani na području sjeverne Hrvatske

Stručni radovi

- 89 DUNJA GLOGOVIĆ, SLOBODAN MIKO
Sadržaj elemenata u tragovima i olovnih izotopa u dva bakrena grumena iz ostave u Dežmanovu prolazu u Zagrebu
- 95 REMZA KOŠČEVIĆ
Olovne pločice posebne namjene

Pregledni radovi

- 103 DUNJA GLOGOVIĆ
Novoobjavljena ostava Pustakovec i ostale prapovijesne ostave iz sjeverozapadne Hrvatske
- 113 OREST MIROSLAVOVIĆ KORČINSKI
Gradišta ljetopisnih (istočnih) Hrvata 9.-14. stoljeća u području Gornjeg Podnjestrovlja

Prikazi

- 129 TAJANA SEKELJ IVANČAN I DUNJA GLOGOVIĆ
Internationale Tagungen in Mikulčice III, 311 str.
Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa.
Mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung
- 132 TAJANA SEKELJ IVANČAN I DUNJA GLOGOVIĆ
Internationale Tagungen in Mikulčice IV, 312 str.
Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa i Naturwissenschaftliche keramikuntersuchungen
- 137 TATJANA TKALČEC
Kratice
- 139 POPIS PUBLIKACIJA PRIMLJENIH U ZAMJENU
TIJEKOM 1999. I 2000. GODINE

Contents/Inhaltsverzeichnis

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
Relief Images of Female Figures on Starčevo Culture Vessels
- REMZA KOŠČEVIĆ
Small Bone and Bronze Objects from Siscia
- ŽELJKO TOMIČIĆ
Untersuchung zur Chronologie des frühmittelalterlichen Gräberfeldes in Mahovljani neben Banja Luka
- TAJANA SEKELJ IVANČAN
Zufallsfund eines Herdes am Standort Borovljani - Srednje brdo bei Koprivnica und ähnliche mittelalterliche Funde, nachgewiesen auf dem Gebiet von Nordkroatien

Professional article

- DUNJA GLOGOVIĆ, SLOBODAN MIKO
Trace Element and Pb Isotope Composition of Two Copper Nuggets/Ingots from the Hoard in Dežmanov prolaz, Zagreb
- REMZA KOŠČEVIĆ
Lead Tablets of Special Purpose

Review

- DUNJA GLOGOVIĆ
The lately published hoard from Pustakovec and other prehistoric hoards from NW Croatia
- OREST MIROSLAVOVIĆ KORČINSKI
Городища літописних Хорватів у Верхньому Подністрів'ї ІХ-Х ст./

- TATJANA TKALČEC
Abbreviations / Abkürzungen

Internationale Tagungen in Mikulčice III, 311 str.

Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa. Mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung

Radovi i rasprave koji su prezentirani na simpoziju, održanom u Mikulčicama od 5. do 9. rujna 1994. g., posvećenom naseljima - gradištima, burgovima, gradovima, tiskao je 1996. godine Arheološki institut Češke akademije iz Brna, u trećem tomu serije Internationale Tagungen in Mikulčice pod naslovom Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa. Mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung. Prvi dio, Predgovor (Č. Stana) sastoji se od komentara svečano obilježene obljetnice početaka arheoloških iskopavanja na burgu Valy kraj Mikulčica. Tim povodom organizirana je 1994. godine znanstvena konferencija "Srednjovjekovna središta moći u srednjoj Europi - višegodišnja iskopavanja i njihova valorizacija", s naglaskom na pitanja metode istraživanja, povijesnih interpretacija, publiciranja rezultata i dr.

U pozdravnom govoru L. Polaček govori o budućnosti istraživanja na Mikulčicama i odaje priznanje prvome istraživaču Jesefu Pouliku. Sažimajući glavne rezultate višegodišnjih iskopavanja - 12 crkava, palas, 2500 grobova i dr., ukazuje da su uz mnoge luksuzne predmete, ostaci svakodnevnog života jednako važni za rekonstrukciju kulture velikomoravske države, te da će se istraživanja u okvirima postojećih projekata i dalje nastaviti provoditi.

Raspravom "Odjek otkrića na gradištu Mikulčice u znatnosti i javnosti" Č. Stana ukazuje na prividnu neatraktivnost srednjovjekovne arheologije u odnosu na arheologiju Egeje, Male Azije, Krete i dr., ali također upućuje i na njezinu veoma veliku važnost. Naime, srednjovjekovna arheologija ima vrlo veliku ulogu u rasvjetljavanju povijesti srednjovjekovnih država u Europi i formiranju nacija. L. Niederle je središte Velike Moravske tražio na Uherskom Hradištu, ali su pedesetogodišnja istraživanja Mikulčica, sa svojim rezultatima izmijenila sliku arheologije velikomoravske države. S obzirom na višegodišnje rezultate iskopavanja u Mikulčicama, tijekom 1960-ih godina organizirana je velika izložba pod naslovom "Velika Moravska". Ona je obišla mnoge europske gradove, te je značajno pridonijela popularizaciji srednjovjekovne arheologije i ukazala na neka nova nalazišta u južnoj Moravskoj i okolici Mikulčica.

Radovima objavljenim u ovom svesku obuhvaćeno je područje središnje Europe s devetnaest članaka posvećenih tim temama, sljedećim redom:

KURNATOWSKA, Z., Zum bisherigen Ausgrabungs- und Bearbeitungsstand der archäologischen Materialien aus Zentrum des Piastenstaates am Beispiel von Ostrów

Lednicki (str. 49.-59.). U tekstu *O sadašnjem stanju iskopavanja i obrade arheološkog materijala iz središta države Piasta na primjeru Ostrow Lednicki* nakon dužeg uvoda o razlozima istraživanja centara poljske srednjovjekovne države, autorica se usredotočuje na Ostrow Lednicki. Izgradnju kamenoga burga ona opredjeljuje u 9. i početak 10. stoljeća i donosi pojedinosti o kamenim konstrukcijama. Dobiveni dendrokronološki datumi podudaraju se s onima iz Gniezna tj. 963. g. Autorica na kraju daje kartu svih registriranih naselja u okolici ledničkog burga i jezera u doba prvih Piasta (sl. 2.).

GEDIGA, B., Bemerkungen zu den langjährigen Ausgrabungen auf der Burg Opole-Ostrów, einem frühen Machtzentrum des Stammes Opolini (str. 61.-67.). U radu *Opažanja o višegodišnjim iskopavanjima u burgu Opole-Ostrowek, ranome središtu moći roda Opolini*, autor donosi općenita razmišljanja o metodama istraživanja o kojima se može imati neka predodžba tek kada se ona približavaju kraju. Iskopavanja na burgu Opole trajala su 25 godina i izmijenila su se dva voditelja. Tijekom iskopavanja uočeno je da se miješaju slojevi te da je stratigrafija vrlo složena. Najstarije naselje na burgu opredjeljeno je u 9., eventualno 8. stoljeće, a promjene u načinu stanovanja naselje doživljava tijekom 10. i 11. stoljeća. Tada su napravljene drvene kuće i planirani raster ulica (sl. 1.), dok se prvi pisani izvori javljaju tek u 12. stoljeću i spominju rod Kastellana - feudalice zaslužne za razvoj grada.

ZOLL-ADAMIKOWA, H., Archäologische Quellen aus dem Burgwallkomplex Stradów - Methoden und Perspektiven von Bearbeitung und Auswertung (str. 69.-83.). U članku *Arheološki izvori iz kompleksa "burgwalla" Stradów - Metoda i perspektive obrade i vrednovanja*, autorica navodi građu koja potječe s pet nalazišta koja čine jedinstveni kompleks Stradów - burg, dva predgrađa, dva otvorena naselja i groblje. Kako su iskopavanja i način inventarizacije vođeni različito, tj. nije bilo jedinstvenog metodološkog načela prilikom iskopavanja tih položaja, autorica navodi poteškoće koje su se pojavile pri obradi keramike i ostale građe.

POLESKI, J., Zawada Lanckorońska und Naszacowice - zwei frühmittelalterliche Burgwälle im Zuflusgebiet des Dunajec in Klempolen (str. 85.-98.). Baveći se lokalitetima *Zawada Lanckorońska i Naszacowice - dva rano-srednjovjekovna burga na ušću Dunajeca u Maloj Poljskoj*, autor spominje da su do sada u Maloj Poljskoj pronađena 43 burga, od kojih je devet sustavno iskopavano, ali se niti je-

dan ne može sigurno datirati u 8. st. Burgovi imaju prosječnu površinu veću od pet hektara, rijetko manje. Opisujući gradišta iz naslova, spominje starija iskopavanja, a nova kontrolna na manjem lokalitetu Zawada Lanckoronska dala su četiri građevne faze, od kojih je posljednja razorena u 10. st. u požaru (sl. 1.-5.). Sličan je i burg Naszocowice, sa složenim sustavom obrane (sl. 6.) i pet podgrađa. Starijim iskopavanjima ustanovljeni su obrambeni nasipi napravljeni tzv. kazetnom tehnikom, visine 3,5 m, a širine 6 m, te oko 10 stambenih objekata. Neki objekti su u obliku tipičnih ukopanih kuća s ognjištem u jednom kutu, dok su drugi u obliku površinskih kuća s pleternim zidovima. Početak gradišta datiran je avarskim i velikomoravskim nalazima (sl. 9.), a kraj je naselja vjerojatno bio u 11. st., kako ukazuje 11000 keramičkih ulomaka. U zaključku se navodi da je burg bio trgovačko i zanatsko sjedište u Maloj Poljskoj.

H. BRACHMANN, Burgenbau der Elbslawen - Forschungsfragen im Nachgang zu abgeschlossenen Großgrabungen (str. 99.-109.). *Gradnja burgova polapskih Slavena - Pitanje istraživanja u svjetlu rezultata dovršenih velikih iskopavanja*. Nakon uvoda i povijesnog prikaza ratovanja Danaca i Nijemaca sa slavenskim plemenima, autor spominje dvostruko okruženo gradište Teterow nastalo u 9. i u 12. st., s dva mosta koja su vodila na kopno (sl. 1.). Točan izgled utvrde ne može se rekonstruirati, iako su unutra registrirane nastambe, ognjišta na otvorenom i sl. Opis gradišta postoji u pisanim izvorima (ljetu 1171. g.) - *SAXO GRAMMATICUS*. Nadalje, u tekstu se spominju još neka po tipu slična gradišta, kao npr. Behren-Lübchin s podgrađem na kopnu (sl. 2.), te Veliki Raden s dvije građevinske faze, iz kraja 9. i iz 10. st. (sl. 3. i 4.). Svi dosadašnji arheološki rezultati odraz su "slavenskih istraživanja" tj. tendencioznih iskopavanja Slavena u Njemačkoj, pa su opterećena nacionalnim pitanjem o državnosti Slavena nasuprot Nijemaca.

DONAT, P., Gebesee bei Erfurt. Grabung 1985-1993, erste Ergebnisse und Probleme der Auswertung (str. 111.-126.). Autor u članku *Gebesee kod Erfurta. Iskopavanja 1985.-1993., prvi rezultati i problemi vrednovanja* govori o gradištu datiranom u razdoblje od 10. do 12. stoljeća na kojem je pronađena crkva i više građevina na kolcima (sl. 2.). Nakon opisivanja građevina koje su nacrtane na slikama, zaključuje da gradište na kojem su evidentirane dvije faze stanovanja, ima sjeverno i južno podgrađe (sl. 1.), te crkvu koju je dao sagraditi Oton I., dok se u 11. stoljeću gradi palas. Na kraju se iznosi povijest kraljevskih palača u tom dijelu Njemačke.

MÜLLER, R., Ein Nebenschauplatz, die Befestigung von Fenékpusta, (str. 127.-139.). *Jedno sporedno mjesto, utvrda Fenékpusta* predstavlja veliku utvrdu (377x358 m) kasnoga carstva na Blatnom jezeru sa 44 okruglih kula i utvrđenih vrata (sl. 1.). Razlog izgradnje utvrde bila je provala Kvada i Morkomana 374.-375. godine, a život je tu trajao oko 800 godina s prekidima. Točno ime utvrde u prošlosti nije poznato, o čemu ima više teorija te se postavljaju pitanja: nije li to bila vila, latifundija, vojna postaja - stalna ili privremena i sl. Različita su mišljenja o pojedinim razdobljima izgradnje utvrde-naselja, a pretpostavlja se da je bila razorena 630. godine, zatim ima tragova razaranja na prijelazu 8. u 9. st. Raspravlja se također o groblju Keszthely te o

starokršćanskoj bazilici iz 7. i 8. stoljeća koja je ujedno i dokaz kontinuiteta života u naselju koji se ne odražava na spomenutom groblju. Do sada su, također, pronađeni tragovi građevinske djelatnosti iz 9. stoljeća, kao i grob datiran na prijelaz 9. u 10. stoljeće (sl. 2.), iako se Fenékpusta ne spominje u povijesnim izvorima.

BIALEKOVÁ, D., Der slawische Burgwall von Pobedim (Ein Beitrag zur Lösung chronologischer und gesellschaftlich - historischer Fragen) (str. 141.-147.). U kratkom članku *Slavensko gradište Pobedim (Prilog rješenju kronoloških i društveno-povijesnih pitanja)*, autorica govori o važnosti gradišta kao naselja Slavena sjeverno od Dunava. Na gradištu su se provodila velika iskopavanja, a u Nitri su napravljene sve moguće prirodoslovne analize. Opisuje se metoda iskopavanja - raspoređivanje sondi, slikanje iz zraka i drugo. Datacija je otežana jer je profil na gradištu vrlo jednostavan, i nije dokazano prethodno naseljavanje. Naselje je kratko trajalo, oko 30-40 godina, nakon čega je izgorjelo. Pretpostavlja se da je gradište nastalo kao i mnoga u Moravskoj, nakon pobjede Karla Velikog nad Avarima, a do datacije se pokušalo doći na razne načine, te je zaključeno da je život na gradištu trajao od posljednjih desetljeća 8. i u 9. stoljeću. Jedinstvena pojava na gradištu Pobedim su nalazi 22 ostave, te specijalizirana kovačka produkcija ostruga i još nekih vojnih potrepština. Nakon razaranja grada zabilježeni su tragovi povremenog naseljavanja od druge polovine 9. i u 10. stoljeću, ali ono nema obrtnički karakter.

ŠTEFANOVIČOVÁ, T., Probleme der Erforschung der slawischen Burgstätten Devín und Bratislava (str. 149.-157.). U radu *Problémí istraživanja slavenskih gradova Devín i Bratislava*, autorica govori prvo o Devínu koji se spominje u analima iz Fulde povezano s moravskim knezom Rostislavom 869. g. Tamo se već dugo provode arheološka istraživanja, ali nije bilo moguće dokazati da je Devín bio središte Velike Moravske, štoviše, bio je samo pogranična vojna postaja, dok se glavno naselje nalazilo u Bratislavi. Bratislava se pak spominje u salzburškim analima godine 907. u svezi bitke bavarskih i ugarskih vojski. Oboje su vinski (Devin, Bratislava) položaji i bili su naseljeni u prethistoriji te se nastavljaju u kontinuitetu. Na Devínu su Slaveni koristili zemljane bedeme koje su još Rimljani podigli (sl. 1. i 2.), a bratislavski grad ima više tipova bedema (sl. 5. - s kazetama ili roštiljastu konstrukciju i sl.). Niti Devín ni Bratislava nemaju očuvanu unutarnju organizaciju naselja, ali se pretpostavlja da je na burgu bilo sjedište magnata. Nije se sustavno istraživala pripadajuća mikroregija obaju gradova, a bratislavski burg se niti ne može dobro istražiti, jer se na njemu nalaze novovjeka zdanja.

FROLÍK, J., Prague Castle - 70 Years of archaeological Excavations (str. 159.-166.). *Pražki grad - 70 godina arheoloških istraživanja* govori o osnutku grada u 9. st. kao sjedištu čeških knezova, onda kraljevstva, pa češke republike. Autor donosi povijesni pregled i povijest knezova i kraljeva. Opisuje više faza arheoloških iskopavanja, koje je 1925. g. započeo L. Niederle. Tijekom sedamdesetogodišnjih arheoloških iskopavanja, arhivi i materijal više se puta selio pa se građa i dokumentacija s vremenom izgubila. Nažalost, malo je toga objavljeno, osim arhitekture čiji se razvoj može pratiti od 900. do 1600. godine (sl. 1.).

TOMKOVÁ, K., Levý Hradec im Lichte der Archäologie (str. 167.-172.). *Levy Hradec u svjetlu arheologije* predstavlja burg sa starom crkvom koji leži sjeverno od Praga. Iskopavanja su pokazala da na nekim mjestima ima slojeva bez keramike, dok je na drugim keramika iz svih arheoloških razdoblja izmiješana. Na temelju statističkog udjela keramike ranog srednjeg vijeka, kasnog srednjeg vijeka i pret-povijesti zaključili su o kontinuitetu naseljavanja. Keramika nije iz zatvorenih nalaza te se ne mogu točno utvrditi faze izgradnje, već su navedene razne hipoteze.

BARTOŠKOVÁ, A., Archäologische Ausgrabungen in Budeč und ihre Auswertung (str. 173.-187.). Prije opisa *Arheoloških iskopavanja na Budeču i njihova vrednovanja*, autorica govori o ranosrednjovjekovnoj srednjoj Češkoj, koja je bila "premrežena" gradištima, što je povijesno bilo vezano s rodnom Premislovića. Autorica opisuje burg Budeč (sl. 1.) i razna arheološka iskopavanja na tom burgu. Kao rekapitulaciju raznih rezultata i interpretacija donosi zaključak da je početak života na slavenskom burgu započeo na kraju 8. i na početku 9. stoljeća.

GALUŠKA, L., The Question of Evaluating and the Present Level of Knowledge about the Great Moravian Agglomeration of Staré Město - Uherské Hradiště (str. 189.-197.). U članku *Pitanje evaluacija i sadašnje znanje o velikomoravskoj aglomeraciji Stare Mesto - Uhersko Hradište*, autor konstatira da je spomenuto nalazište jedan od najznačajnijih staroslavenskih gradova 9. stoljeća u srednjoj Europi. Arheološka iskopavanja su započela već krajem 19. stoljeća, a obavljena su na mjestima gdje je izgrađeno područje, pa je to dodatno otežavalo stratigrafiju. Tijekom vremena nekoliko je ustanova (muzeji, zavodi i sl.) obavljalo iskopavanja, pri čemu su dobivene razne pojedinosti o arhitekturi (sl. 1.), ali i razna prijeporna mišljenja o njoj. Dobiveni su se rezultati najviše uspoređivali s onima iz Mikulčica i zaključeno je da je Stare Mesto, po starosti drugo naselje iza Mikulčica. Naime, prvi Slaveni su se doselili na Starom Mestu u 7. stoljeću, na otočiću u Moravi. Tamo su se utvrdili i proizvodili nakit, keramiku, kovali su metal, a izgradili su i crkvu. Također je istraživano i groblje s 1800 grobova, ali disperzirano na nekoliko mjesta.

PROCHÁZKA, R., HAVLÍČEK, P., Die slawische Besiedlung von Uherské Hradiště und ihr natürliches Milieu (str. 199.-212.). *Slavensko naselje Uhersko Hradište i njegov prirodni okoliš* predstavlja stari grad okružen riječnim rukavcima Morave (sl. 1.). Autori se nakon prepričavanja povijesti istraživanja zadržavaju na opisima geoloških sedimentata, šljunka i ostaloga. Na temelju dobivenih rezultata zaključili su da je riječni otok na kojem je smješteno Uhersko Hradište, nastao oko početka nove ere. Prvi antropogeni ostaci na otoku datiraju se tek u predvelikomoravsko doba. U devetom stoljeću se proširio grad na nešto veću površinu nego kasnosrednjovjekovni grad.

POLÁČEK, L., Zum Stand der siedlungsarchäologischen Forschung in Mikulčice (str. 213.-260.). U dužoj raspravi *O stanju arheoloških istraživanja Mikulčica*, autor govori o lokalitetu "Valy" kod Mikulčica kao najmoćnijem središtu Velike Moravske. Otkrio ga je 1954. godine J. Poulik, a arheološka iskopavanja su trajala 38 godina. Nakon nabiranja svih voditelja iskopavanja koji su se izmjenjivali,

autor detaljno opisuje položaj, geomorfološka, paleobotanička i ostala istraživanja. Predvelikomoravsko naselje, koje zauzima 7,2 ha, bilo je smješteno na vrhu otočića oko kojega su bili rukavci. Detaljno je opisan raspored pojedinih građevina i grobalja s priloženim planovima i nacrtima, te grafikonima koji prikazuju dobivene rezultate spomenutih provedenih istraživanja.

VIGNATOVÁ, J., Zum Stand der Erforschung des Burgwalls Břeclav - Pohansko (str. 261.-266.). U kratkom članku s opsežnom literaturom *Stanje istraživanja gradišta Břeclav - Pohansko*, autorica govori o gradištu koje zajedno s okolicom obuhvaća 28 ha, od kojih je istraženo 3,6 ha. Najstarija slavenska faza - 1. horizont je groblje 6. i prve polovine 7. stoljeća; 2. horizont predstavljen je grobovima druge polovine 7. i 8. stoljeća. Na južnoj strani naselja nalaze se paljevinski grobovi. Najranija faza gradišta je keramika praškog tipa - dunavskog tipa. U 8. stoljeću gradi se obrambeni zid koji nije promijenio svoj izgled tijekom 9. stoljeća, kada se izgrađuju dvorac i palisada koja je okruživala crkvu i groblje te nekoliko stambenih objekata. U naselju se proizvodila tkanina, bila je tu ljevaonica olova, kovačnica i sl. Predgrađa, podno gradišta, svoj su procvat doživjela za Velike Moravske tj. u 9. stoljeću. Nakon pada države na gradištu više nema života, a posljednji pojedinačni nalaz potječe iz druge polovine 10. stoljeća.

STAŇA, Č., Archäologische Erforschung mährischer Höhenburgwälle (str. 267.-281.). U raspravi *Arheološka istraživanja moravskih visinskih gradišta*, autor se bavi metodološkim i tehničkim stranama iskopavanja gradišta na povišenim mjestima u Moravskoj iz srednjogradišnog doba, koji imaju više slojeva naseljavanja. Riječ je o naseljima na zapadnoj periferiji centralnomoravskog područja (sl. 1.). Gradišta se između sebe razlikuju po veličini, unutarnjoj podjeli, intenzitetu naseljavanja i dr. Mnoga srednjovjekovna naselja imaju prapovijesni supstrat. Ima slučajeva da se u iskopavanjima uz zidove burgova nije našlo nikakvih srednjovjekovnih nalaza. Najbolje rezultate dalo je nalazište na Stare Zamky u Brnu - Lišen, te autor komentira stare nacрте i dokumentaciju iskopavanja. Prva iskopavanja su ujedno i najbolja, naime, tada se ustanovila osnovna stratigrafija nalazišta. Druga etapa na iskopavanjima gradišta Stare Zamky sastojala se od poprečnih iskopa po bedemu. Na gradištu Zelena Hora su isto tako bila stara iskopavanja s vrlo dobrom dokumentacijom, o čemu autor također piše vrlo detaljno.

POLÁČEK, L., Zum Stand der Erforschung frühmittelalterlicher Burganlagen in Südwestmähren (str. 283.-307.). U radu *Stanje istraživanja ranosrednjovjekovnih burgova u jugozapadnoj Moravskoj* govori se o rubnom području Moravske u razdoblju od 8. do 10. stoljeća. Najveći dio regije zauzima Češko-moravska visoravan, sustavno naseljavana u doba unutarnje kolonizacije i tijekom 11. i 12. stoljeća, dok su visinski položaji zauzimani u 13. st. Iz ranijih razdoblja (8.-12. st.) ima samo jedan grad "Hradisko" kod Kramolína, iako se neke naseobine spominju u pisanim izvorima. Autor opisuje iskopavanja na Kramolinu s priloženim kartama i statističkim rezultatima. Pronađena keramika većinom je datirana u 9. stoljeće. Nadalje, opisuje tzv. Burg - Palliardi (sl. 12.) na kojem ima poznatih prehistorijskih nalaza i detaljno se opisuju iskopavanja iz 1958. i 1959. go-

dine. Na brežuljku su pronađeni nalazi koji se mogu opredijeliti u eneolitik, halštat i srednji vijek, ali je stratigrafija poremećena kasnijom izgradnjom kamenog grada. Datacija se ipak osniva na nalazima novca i keramike - denari Stjepana I. (1000.-1008.), te novci iz 14. stoljeća. Oba burga, Kramolin i Palliardi, su višeslojna nalazišta s nejasnom stratigrafijom, pa je povijesna vrijednost nalaza, kako zaključuje autor, ograničena.

STAŃA, Č., Frühmittelalterliche Zentrum bleiben ein großes archäologisches Problem (str. 309.-311.). Na kraju, jedan od urednika Zbornika, u kratkom članku *Ranosrednjovjekovna središta ostaju veliki arheološki problem*, govori o tome kako su nakon Drugog svjetskog rata istraživana gradišta. Pojam gradišta, o kojima su na simpoziju raspravljali, pokriva različite tipove srednjovjekovnih naselja te su tim člancima pokušali riješiti neke od problema koji su uz njih vezani.

Ovome se može nadodati da serija **Internationale Tagungen in Mikulčice** po treći puta zaokružuje jednu temu u određenom području i razdoblju. Na taj se način kao i valorizacijom starijih arheoloških iskopavanja, dobiva cjelovita slika o novijim srednjovjekovnim iskopavanjima i ostalim istraživanjima, vezanim uz pojedinu problematiku, na tom centralnoeuropskom području.

Tajana Sekelj Ivančan, Dunja Glogović
Institut za arheologiju, Zagreb.

Internationale Tagungen in Mikulčice IV, 312 str. **Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa i Naturwissenschaftliche keramikuntersuchungen**

Arheološki institut Češke akademije u Brnu izdao je 1998. godine četvrti svezak s člancima i radovima prezentiranim na međunarodnom simpoziju u Mikulčicama pod nazivom Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa i Naturwissenschaftliche keramikuntersuchungen, u kojem su okupljeni najnoviji rezultati istraživanja s temama o srednjovjekovnoj grafitnoj keramici u Poljskoj, Šleskoj, Moravskoj, srednjoj Moravskoj, Donjoj Austriji, južnoj Češkoj, južnoj Slovačkoj i šire.

Rasprave su donesene sljedećim redom:

MEDUNA, J., Zur Problematik der latènezeitlichen Graphittonkeramik (str. 11.-15.). U članku *O problematici latenske grafitne keramike*, autor raspravlja o uporabi grafitna kao estetskoj i tehnološkoj značajki tijekom ranog neolitika, kraja halštata, kroz čitav La Tene te u razdoblju ranog i zrelog srednjeg vijeka (od srednjeg do kasnog gradišnog razdoblja, 8.-13. stoljeće). Autor smatra da geološke karte na kojima se označavaju ležišta grafitna ne odražavaju stanje njegove primjene u prehistorijskim vremenima, jer tada nije bila razvijena tehnika kopanja grafitna. Kada je grafit prirodno pomiješan s glinom može se ustanoviti njegova provenijencija, ali kada se grafit kao sirovina dopremao i obrađivao posebno, određivanje njegova podrijetla je otežano tj. nije moguće. Provedene analize nisu dale, do sada, nikakve arheološke rezultate te se javlja potreba pažljivih istraživanja u tom smjeru.

GEDIGA, B., Bemerkungen zur Graphittonkeramik als historischer Quelle (am Beispiel der Graphittonkeramik aus Opole) (str. 17.-19.). U *Opažanjima o grafitnoj keramici kao o povijesnome izvoru (na primjeru keramike iz Opole)* analizira se grafitna keramika iz naselja Ostrowek, koje se nalazi na otoku Odre Pasięka u Opolu, datiranog od 9. stoljeća na dalje (možda već iz 8. st.) s nekoliko faza stanovanja. Na prijelazu tisućljeća tamo se nalazio drveni burg s uređenim unutarnjim rasterom i kućama. Prekid se dogodio godine 1037./1038. kada je upao Bretislav iz Češke, a poslije je Ostrowek vraćen Šleskoj i poljskoj državi Piasta 1050. g. Nadalje, uočene su faze izgradnje kamenoga burga u 13. st. U svim evidentiranim fazama izgradnje grada pronađeno je puno keramike, ali se ona u srednjovjekovnoj arheologiji ne koristi za definiranje kultura kao npr. u prehistoriji. Iako još nije definirano zašto se grafit upotrebljavao za izradu keramike, analiza je pokazala da je grafitna keramika zastupljena u svim fazama grada na Ostroweku. Njezin udio u ukupnom broju keramike je vrlo mali tj. 0,3 posto, ali apsolutni broj od 1500 ulomaka grafitnih posuda je najveći u cijeloj Poljskoj. Većina grafitne keramike pronađena je u slojevima datiranim od 4. četvrtine 11. st. do kraja 12. st. (tablica koja prikazuje udio grafitne keramike po slojevima), razdoblje koje je i inače prema drugim osnovama doba najvećega razvoja grada.